

ÇOK YÜZLÜ İLİŞKİLER AĞINDA KİMLİKLER VE SANAL CEMAATLER

Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ
Erzincan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İbrahima363@gmail.com

Özet

Cemaat yüzyıllar boyunca insanların içinde yer aldığı çok önemli bir sosyolojik olgu olmuştur. Bunun yanında günümüz teknolojik imkânları düşünüldüğünde insana dair pek çok unsur gerçek hayatın ötesinde internet ve sanal dünyada gerçekleşmektedir. Bu durum sanal cemaat kavramını kullanılır hale getirmiştir.

İnternet, dünya üzerinde sadece milyonlarca bilgisayarı birbirine bağlayan bir ağ olmayıp aynı zamanda milyonlarca insanı, binlerce sosyal grubu da bağlayan bir ortamdır. Bu ortamda, insanların istediği bilgiye ulaşması, farklı kültürel ve sosyal gruplar kurması, çeşitli paylaşımlar oluşturmasını ve birbirleri ile iletişime geçmesini sağlayan araçlar sosyal ağ olarak ifade edilmektedir. İnternet üzerinde yer alan sosyal ağlar, sadece bir medya ortamı değil, bireylerin aktif olarak birbirleriyle topluluk oluşturduğu ve kimliklerini inşa ettiği söylemsel alanlardır.

Kimlik arayışı ve buna paralel olarak kimlik araştırmaları, geçtiğimiz yüzyılın en önemli konularından biri olmuştur. Hatta küreselleşen bir dünyada kimlik arayışının, tarihe yön vermekte tekno-ekonomik değişim kadar önemli olduğu ileri sürülmüştür. Buna karşılık, ülkemizde konunun daha çok sığ bir ideolojik/politik düzlemde ele alındığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Sanal, Cemaat, İnternet, Sanal Cemaat, Kimlik.

IDENTITIES AND VIRTUAL COMMUNITIES WITHIN THE NETWORK OF MULTIFACED RELATIONS

Abstract

Community has been a very important social phenomenon in which people have been involved for centuries. In addition to this, when today's technological opportunities are considered, many factors related to human take place in the internet and virtual world, beyond the real life. This situation has led the concept of virtual community became usable.

Internet is not only a network that connects millions of computers all around the world, but also an environment which connects millions of people and thousands of social groups. In this environment, people's chance of accessing to whatever knowledge they want, forming different cultural and social groups and the tools that enable people to form various sharings and connect each other is expressed as social network. Social networks which are available on the internet are not only a media environment but also they are discursive environments in which individuals both actively form a community with each other and construct their identities.

The search of identity and in parallel with these researches on identity have become one of the most important topics of the last century. Even, it has been suggested that the search for identity is as powerful as techno-economic change in shaping the history in a globalized world. Despite this, in our country it is possible to say that this subject is usually viewed in a rather superficial level from an ideological/political perspective.

Key Words: Virtual, Community, Internet, Virtual Community, Identity.

1. Giriş

İnternet gündelik hayatımızı hızlı bir şekilde değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Bir taraftan gündelik hayatımız sanal âleme taşınmakta diğer taraftan da bu âlemden hayatımıza yenilikler sirayet etmektedir. İnternetin ne gibi toplumsal sonuçlar üreteceği bugün sosyal bilimciler arasında önemli bir sorun olarak tartışılmaktadır. Nitekim bu süreç içinde ortaya çıkan ve internet dünyasının çarpıcı etkilerini içinde barındıran bir dizi problemin sosyal bilimlerin gündemine daha şimdiden girmeyi başardığı görülmektedir. Çünkü internet teknolojisinin yaygınlaşması ve içeriğinin zenginleşmesi, gerçek hayatta yaşanan ilişkilerin sanal ortama taşınmasını ya da sanal âlemde yeni ilişkiler ağının inşasını ortaya çıkarmaktadır. Bu ilişkilerin ve ağların “sanal cemaatler” olarak adlandırılan yapılanması, gün geçtikçe toplumun daha geniş bir kısmını kapsar hale gelmektedir. Sanal âlemde inşa edilen bu cemaatler, anlaşılması gereken yeni ilişkiler ve çözülmesi gereken yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Bireylerin kimliklerinin bazı boyutlarını taşıdığı ya da yeni kimlikler inşa ettiği bu âlem, kimlik inşası ve ilişkilerinin incelenmesini hak edecek boyuta ve kapsama ulaşmış durumdadır.

2. Kimlik

Toplumbilim, insanbilim ve ruhbilim çalışmalarının en hassas konusu (Kılıç, 2012: 40) olan kimlik, insanın kendi varlığıyla ve ona ne olduğuyla ilgili algılarını içeren kapsamlı, aynı zamanda tartışmalı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Kapsamlıdır çünkü seçme şansına dâhil olunamayan doğumla birlikte kazanılmış değerlerle birlikte tüm yaşamı boyunca giriştiği ve girişeceği eğitim, meslek, topluluk veya grup etkileşimlerini kapsayan bütün bir toplumsallaşma sürecini içermektedir. Tartışmalıdır çünkü gerek psikolojide gerekse sosyolojide temel birtakım kavramların dışında bir uzlaşma alanına sahip değildir ve benlik kavramıyla birlikte kullanılmaktadır ya da bu iki kavram birbirine atıfta bulunacak şekilde kullanılmaktadır. İçinde bulunduğumuz süreçte artan toplumsal hareketlilik ve anlamlandırma sistemleri kimlikleri çok yönlü olarak etkilemekte ve kimliğin kültürel konumu daha da karmaşık hale gelmektedir (Chambers, 2005: 37). Oluşan bu karmaşıklık kimliğin tarifini de etkileyerek açıklanması zor bir hale getirmiştir. Zorluğu aşmanın bir yolu kimliğin bireysel ve kolektif boyutlarını birbirinden ayırt etmekle mümkün olabilir. Hem bireysel hem de

kolektif kimlik, süreklilik ve değişimin alternatif yaklaşımlar olarak bir arada bulunduğu düalist epistemoloji ile karakterize edilebilir. Bireysel kimlik, biyolojik miras ve toplumsal hayat arasındaki etkileşim aracılığıyla kurgulanmıştır. Ancak daha ziyade içselleştirilen kişisel özellikler, bireysel kimliği oluşturmaktadır. Kolektif kimlikte ise grubun etkisi ve topyekün grubun algısı önem arz eder. Böylece kolektif kimlik, grup dayanışması ile güçlenen, grubun kamusal imajı ile şekillenen ve grup içi etkileşimle ortaya çıkan bir niteliğe sahiptir (Johnston, 1999: 139-159). Kolektif kimliğin bütünlüğü zaman içerisinde, kolektif bellek ve ortak gelenekler, ortak ve yaşanmış bir tarih duygusu vasıtasıyla sürdürülmelidir. Bunun aynı zamanda uzam içerisinde de, karmaşık bir biçimde toprak ve sınır belirlenmesi, “onlar” karşısında “bizi” tanımlayan içerme ve dışlama koşulları vasıtasıyla sürdürülmesi gerekir (Morley-Robins, 1997: 107).

Kimlik kavramı toplumun sosyal sisteminin en temel ve en önemli kökenini teşkil etmektedir. Kimlik, bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu, inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsamın alt başlığıdır. Kimlik, insan hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Kimliksiz bir hayat biçimi mümkün olsa bile bu pek arzu edilmeyecek bir şeydir. Her bireyin bir kimliğe gereksinimi vardır; her istikrarlı hayat biçimi onu paylaşanların iç özdeşleşmelerine ve direniş noktalarına çeşitli biçimlerde giren kolektif kimlik iddialarına başvurur. Post modern özne anlayışının İnternete yaklaşımı kimliklere ilişkin bir seçme alanı olmasıdır. Anonimliğin yarattığı özgürleşme, bedenin coğrafi sınırlarından kurtulması anlamını taşır. Bunun kadar önemli ikinci alan ise ait olunacak grup, toplulukların ve kimliklerin seçilmesidir (Timisi, 2005: 100). Ortaya çıkan bu yeni kimlik tarifi sanal cemaatlerin en temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu cemaatlere katılacak kişinin, belirlediği kimlikle yaptıkları ve yapacakları arasında ciddi bir tutarlılığın olması beklenir.

Küreselleşme sürecinde ve post modern dönemde risk, çok kültürlülük, anonimlik ve tercih, kimliği etkileyen temel kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimlik; küresel ve yerel, materyal, tarihi ve kültürel söylemler ve koşullar ile deneyimler bağlamında sürekli olarak kurulan, sahip çıkılan, üstlenilen, bir yandan güven ve özdeşleşme hissini

temin etmeye yönelik sabitleme istemi ile öte yandan farklı öğelerin arasında süre gelen müzakerenin sonucu ortaya çıkan gerilimin biçimlendirildiği “daima çatlaklar açarak inşa edilen” bir aidiyet tasarımıdır. Bu yolculuk açık uçludur ve tamamlanmamıştır (Aksoy, 1996: 166). Her ne kadar tamamlanmamışlık ve tasarım boyutu ön plana çıksa da bireyler kendilerini bir şekilde tanımlamakta ve kim olduklarına ilişkin cevap verebilmektedirler. Aksi takdirde kimlik bunalımının bütün toplumu ve hatta küreselleşme söylemleri çerçevesinde bütün dünyayı kapsamaması gerekir. Dolayısıyla hâlihazırdaki durumun yapısal mı yoksa arızî mi olduğu tartışmalıdır. Diğer taraftan kimliğin tasarım boyutunun dışında verili olarak süregelen boyutunu da görmezden gelmek mümkün değildir. Derin kültürel bağlar içerisinde içselleştirilmiş olan kimlik özelliklerini gözden kaçırmamak gerekir. Yoksa küreselleşmeyi bütün dünyayı şekillendiren bir özne, buna karşılık farklı kültürleri ve bireyleri de bir çift el tarafından biçimlendirilmeyi bekleyen nesneye dönüştürmüş oluruz.

Küreselleşme mevcudun üzerine dolu gibi yağarken, bunu anlama, anlamlandırdığına cevap verebilme gayreti köklere yönelişle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Küreyi sele veren, ‘yerel’i ‘yer’inden eden dalgalar, toprağa daha fazla tutunarak bertaraf edilmek istenmektedir. Kökte, bir taraftan bağlılık, diğer taraftan da olanı besleyecek kaynak bulunmaktadır. Her ikisi de ardı ardına gelen dalgalara “ben de varım” cevabıdır. Bu cevabın verilebilmesi meydana ‘kendisi’ olarak çıkmaya bağlıdır. Bunun için ise gerekli olan köklü kimliktir (Tatar, 2008: 223). Başka bir ifadeyle gelenekçi değil ama geleneğini içselleştiren ve bunu yaşatarak devam ettiren bir yaklaşım esas alınabilir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayi sonrası toplumda, çok hızlı gelişmeler yaşanmakta; bu süreçte postmodernizm, bireyselleşme ve cemaatleşme, tüketim toplumu, yaşam tarzları, çoklu medya ortamları gibi pek çok olgu gündeme gelirken tüm bunlar kimlik kavramıyla birlikte değerlendirilmektedir. Post modern kültürde toplumsal kimlik kitlesel olarak dolaymlanan imgeler aracılığıyla biçimlenir. Bu kültürel formasyonda, imgeler toplumsal kimliklerin benzetimleri olarak tüketilmektedir. Bu süreçte tüketim bir anlamlandırma sistemi haline gelmektedir ve bireysellik, tüketim faaliyeti, tercihler, beğeniler aracılığıyla yaratılmaktadır. Tüketim

süreci bir anlam oluşturma girişimi ise, kim olduğumuz bu girişim süreci içinde ve girişimin kendisi ile birlikte dönüşümlü olarak oluşmaktadır. Sınıfsal yapının değişmesi ve kolektif kimliklerin güç kaybetmesiyle tüketim; aidiyet, duyarlılık, statü ve beğenilerin, yaşam biçimlerinin teşhir edildiği alan haline gelmiştir. Referans gruplarının artması ve kültürel temas bireysellik vurgularının sürekli değişmesine ve kimlik dillerinin tanımlarının akışkan hale gelmesine neden olmaktadır. Kimlik ve farklılık vurgusu beden biçimlerine kadar işlemektedir. Beden araçsallaşmakta, bir kültürel ifade malzemesi olarak kimlikleşmektedir. Modanın kiteselleşmesi ve gelip geçicilik benlik oluşumunun bir parçası haline gelmektedir. Sosyal kimlik ve yaşam tarzı sürekli olarak birbiriyle etkileşim halinde, tüketim tercihleriyle biçimlenen bir hal almaktadır. Yaşam tarzı bir ayırt edicilik olarak kimliklere işlemektedir. Tüketim tercihleri yaşam tarzına göre yapılmakta, nesnelerin kullanım değeri ve biçimi yaşam tarzının ifadesi haline gelen kimlikler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Kır, 2008: 93). Bu anlamda kimlikler sanal cemaat kavramı içinde değerlendirilecek her durumun temel ölçütü konumundadır.

3. Sanal Cemaat

Tönnies'in meşhur teorisi, cemaatten cemiyete dönüşümün sorunlarını tartışmaktaydı. Bugün iletişim devriminin simgesi haline gelen internetin, ürettiği yeni toplumsal yapıları geleneksel olandan devşirdiği kavramlarla karşılama durumunda kalması gerçekten ironiktir. Bilindiği gibi cemaat terimi, cemaatin üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye, genellikle de ortak bir kimlik duygusuna dayanan özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünü için kullanılmaktadır. Cemaat, hayatla ve çıkarlarla ilgili olan ve pek belirlenmemiş bir alandaki kapsamlı dayanışma ilişkilerini anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır. Cemaat üzerine tartışmalar aslında sosyoloji disiplininin temelini oluşturan fikirler arasında yer almakta, hatta bu fikirlerin en temel olanı ve kapsamlısı olarak görülmektedir. Farklı entelektüel kaynaklardan beslenen cemaat sosyolojisinin güçlüklerinden birisi, onun sık sık özgül bir toplumsal birlik biçimini belirlemek ve aynı zamanda onu onaylamak için de kullanılmış olmasıdır. İkinci bir güçlük ise, cemaat olarak adlandırılan toplulukların dayanışma ilişkilerinin, toplumsal etkileşimin hangi karakteristik özelliklerini oluşturduğu konusunda net ve

yaygın bir görüş birliğinin olmamasıdır. Bu değer yüklü, ama kesin olmayan koşullar cemaatlerin deneysel olarak saptanmasını açıklamada önemli bir güçlük yaratmaktadırlar. Yine de cemaat kavramının sosyolojik içeriği sonu gelmez tartışmalara sürekli olarak konu olmuştur (Marchall, 1999: 90; Yelken, 1999: 87). Bu anlamda çok yönlü bir kavram olarak karşımıza çıkan cemaat durağan değil, hareket halinde olan bir kavramdır. Bu hareketlilik cemaatin günümüz yaşamında da varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Elbette bunu sağlarken günümüz dünyasına da ayak uydurmuştur. Ancak cemaatin en belirleyici özelliğinin yüz yüze ve sıcak ilişkiler çerçevesinde ortaya konulduğu düşünülürse, internet ortamında kurulan ağların ve birliklerin cemaat şeklinde nitelendirilmelerinin ne kadar isabetli olduğu tartışılabilir. Söz konusu çelişkiyi yok etmese de en asgarî seviyeye indirmesi bakımından başa eklenen “sanal” ifadesi önem arz etmektedir.

Modern dünyada toplumsal sistemler niteliğinde kolektiviteler meydana getiren, tipik etkileşimlerle ilişkilendirilmiş fiziksel mekânların cemaati andıran özelliklerinden hareket edildiğinde, internet âlemindeki örgütsel yapılanmalar da sanal cemaat olarak tasvir edilmektedir. Rheingold sanal cemaatleri, yeterli sayıda insanın, insanî duygularla, siber alanda kişiler arası ilişkiler kurmak üzere elektronik ortamda kamusal tartışmalara yeterince uzun bir süre katılmasıyla Ağ’da oluşan toplumsal kümelenmeler şeklinde tanımlamaktadır (Robins, 1999: 143).

Fizikî belirlenmişliğin olmadığı sanal alanlarda birey, başka kimlikler üzerinden kendisini daha iyi tanımaya çalışır ve diğer bireylere ilişkin kendi davranışlarını yönetir. Kendi düş kırıklıklarını, endişe, arzu ve hayallerini sergileyecek bir alan olarak sanal alanı kullanır. Dolayısıyla bir izlenim yaratma aracı olarak sanal alanlar da günümüzde kullanılmaya başlanmış ve bu alanlar üzerinde sanal kimlik adı ile yeni bir kavram oluşmuştur. İnternet tartışma listelerinde, sohbet topluluklarında sıklıkla başvurulan bir yöntem olan takma isimle birlikte, rol oynamaya dayalı oyun programlarında kullanıcının farklı isimler ve kimliklerle oyun içinde yer alması da kimlik yönetiminin en yaygın olarak beliren örneklerindedir (Timisi, 2005: 96). Bu farklı isim ve kimliklerle üyelikler, insanın doğasında var olan gizli kalma duygusunun da sanal cemaatlerdeki yansımasıdır.

Doğal bir birlik olarak düşünülen cemaat, insanları birleştiren unsurların onları bölen unsurlardan daha güçlü ve daha önemli olduğu bir gruptur. Öte yandan üyeler arasındaki farklılıklar da, benzerliklerle kıyaslandığında önemsiz ya da tali kalmaktadır. Cemaat fikrini savunan organlar ne kadar heybetli olurlarsa olsunlar, ne kadar sıkı çalışırlarsa çalışsınlar, gerçeklikle ilişkileri kaçınılmaz olarak kırılğan ve zayıftır. Yüz yüze ilişkilerdeki gibi sıkı bir ağla örülmemiş olduğundan, büyük ölçekli bir cemaatin birliği ancak inançlara ve duygulara yapılan sürekli çağrılarla ayakta tutulmaktadır. Rheingold da bu nedenle sanal cemaatlerdeki örüntüleri çıkar ortaklığı, ortak bilinç ve grup düşüncesi deneyimi gibi özgüllüklerle sıralamaktadır (Robins, 1999: 162). Sanal cemaatlerin bu kendine özgü yapısı bilindik cemaatlerin ötesinde yepyeni beklentilere farklı düzeydeki ilişkileri ve yeni bir sosyalleşme sürecini beraberinde getirmiştir.

Muhaliplere göre sanal cemaatler, “sahte cemaatlerdir” ve samimiyetten uzaktır. Sanal cemaat kavramına daha eleştirel yaklaşan bu gruba göre, bu tarz ilişkilerin yaygınlaşması, insanların gerçek yaşamdaki ilişkilerini başka istikametlere yönlendirir. Dolayısıyla gerçek yaşamdaki ilişkileri yoksullaştırır. Sanal cemaatler, insanların son derece değerli olan zamanını, ailelerinden ve dış etkinliklerinden çalmaktadır. Yine muhaliflere göre, bu cemaatlerde “güvenilirlik” son derece azdır ve sanal topluluklar “yabancılaşma” yı artırabilir. Yüz yüze ilişkinin olmadığı siber uzayda insanlar, birbirlerine karşı gerçek taahhütlere sahip değillerdir. Öte yandan sanal cemaatler, alacakaranlıkta sürdürülen ilişkiler sayesinde, insanlara, uygarlığın getirdiği toplumsal baskılardan uzaklaşma imkânı vermekte ve onları rahatlatmaktadır. Sanal cemaatlere girmek kadar, ayrılmak da kolaydır. Yüz yüze etkileşimin getirdiği duygular bu cemaatler için bir eksikliktir. Samimiyet konusunda ciddi kuşkular vardır. Toplumsal kontrol ve sorumluluk duygusu son derece zayıftır. Ayrıca geleneksel cemaatlerdeki hiyerarşi, büyük ölçüde sanal cemaatlerde düzleşmektedir. Çok farklı gelir ya da eğitim düzeyine sahip kişileri sanal ortamda görmek mümkündür (Bozkurt, 1999: 4-8).

İnternetin küresel açılımı nedeniyle oluşan sanal cemaatler, fiziki sınırlar ve yerel bağlantılardan kurtularak küreselleşme imkânı kazanmışsa da her cemaatin dünyasının kendi seçtikleriyle sınırlı olması söz konusudur. Nitekim internet insanını mutlu kılan en önemli faktörlerden biri de katılımcıların, kendi seçtikleri insanlarla ve gruplarla

sosyalleşme imkânını elde etmeleridir. Sanal cemaatler, sosyal gerçekliğin çarpıcı ve bazen tehlikeli koşullarına alternatif yeni sosyalleşme alanları yaratmaktadırlar. İnternet konferans gruplarında bir araya gelenler, tesadüflerin ya da zorunlu karşılaşmaların sonucu olarak değil fakat ilgi ortaklıkları nedeniyle ve seçim yaparak sosyalleşmeyi gerçekleştirmektedirler. Ancak burada üyelerin dünyası küçülme ve içe dönme tehlikesi ile de karşı karşıyadır. Çünkü internette oluşan sanal cemaatlerin buluşma noktası “diğer”ine karşı gösterilen tahammülsüzlüktür (Aksoy, 1996: 166). Sanal cemaatin bu yönü, değişen dünyanın da iz düşümüdür. İnsan ilişkilerinin günümüz dünyasındaki var olma şekli sanal cemaatleri de daha kabul edilir kılmaktadır.

Aslında buradaki örüntüler toplamı dikkatle incelendiğinde internetin kişiler arasındaki uyum, uzlaşma ve karşılıklı anlayış arayışını ifade eden cemaat idealinin, şeffaf toplum beklentisinin elektronik bir hayalinden başkası olmadığı anlaşılacaktır. Yine de açıklık ve bütünlük temeline dayanan bir toplumsal vizyon olarak sanal cemaat örüntüleri birlik, bütünlük ve karşılıklılık özelliklerini taşımaktadır (Robins, 1999:162-163).

4. Sanal Cemaatlerde Katılımcı Olarak Birey: Sanal Kimlik

Kimlik oluşturma sürecinde gençler bu araçlar vasıtasıyla yayılan mitlerden etkilenerek, bu değerleri kimliğin bir parçası olarak da konumlandırmaktadır. Bu araçların popülerleştirdiği değer ve tüketim biçimlerini gençler, statü kazanma, statü arama yöntemi olarak kullanmaktadır. Etkileşime dayalı özelliği ve anonim ortamıyla internet ve sanal gerçeklik günlük yaşamın bir parçası haline gelmekte, bu alan en fazla gençler tarafından ilgiyle karşılanmaktadır. Gençler sosyalleşme, eğlence, kendilerine yeni alanlar yaratma amaçlı olarak bu aracı en yoğun kullanan toplumsal kesim olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte sanal âlem kimlik oluşumunun bir parçası haline gelmektedir. İnternet ve sanal gerçeklik gençliğin kimlik oluşturma sürecinde yeni bir sorunsal olarak tartışmalara neden olmaktadır. Özgürleşme ve bağlılık dereceleri içinde kimlik bu süreçte yeniden inşa edilmektedir. Ayrıca anonim ortam özgürleşmeye katkı sağlarken aynı zamanda kimliğin deneysel hale gelmesine, tutarsız bir kimlik örgüsüne de neden olmaktadır. Gençler internet ortamında bireysel kullanım biçimlerinin yanında sanal cemaatlere katılarak, gruplar oluşturarak sosyalleşme ve yeni toplumsal formasyonlar oluşturma yoluna gitmektedir. Sanal âlem gençlerin yeni kimlik mekânı olarak

biçimlendirici bir özellik de sunmaktadır (Kır, 2008: 17). Bu yeni kimlik alanı eskisine oranla daha hızlı fakat bir o kadar da güvenilirlik sorunu taşıyan bir alandır. Aynı zamanda bu yeni alan genişliği manasında da düşündürücüdür.

İnternette toplumsal iletişimi tanımlayan bir diğer özellik, anonimliğinin sınırlarını genişletmesidir. İnsan var oluşunun ve günlük deneyimlerinin bir parçası olan anonim olma halinin mahrem, gizli, özel ve kişisel olanla sıklıkla karıştırılan bir kavramdır. Özel olma, gizlilik, özerklik, dokunulmazlık ve ihlal edilmemiş bireysellik anlamında insanlığın korumak durumunda olduğu bir değeri tarif eder. Özel olan; birey, grup, topluluk ve kurumların kendileri hakkında dolaşıma girecek olan enformasyonun derecesini kendilerinin belirlemesidir. Anonimlik ise, özel olanın içerisinde olmakla birlikte birey, grup, topluluk ve kurumlara ait belirli özelliklerin bilinmemesi, gizli kılınması, kamusallaşmaması anlamına gelir. Anonim ve gizli olma iletişimsel etkinliğin niteliğine göre değişebilir. Doğrudan, aracısız ya da yüz yüze iletişim, tarafların görünürlükleri koşuluna dayanır. Bu görünürlük sınırları içerisinde özel, mahrem ve kişisel olan gizlenebilir. Kitle iletişim konusunda anonimlik taraflardan birinin doğrudan bilinmemesi ancak az çok kestirilmesi anlamında kullanılır. Yani kaynak ve alıcının mevcut olduğu teknolojiye dayalı iletişim süreci kaynağı belirgin, alıcıyı ise anonim kılar. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi, mahremiyetin sınırlarının ihlal edilmesini kolaylaştırırken, özel olanın korunması açısından da uygun olanaklar yaratmıştır. Teknolojinin çifte doğası hem gizleme hem de açığa çıkarma biçiminde tezahür etmektedir. Bu anlamda İnternet yüz yüze ve kitle iletişiminde var olan tanımların dışında kendisini konumlamaktadır. Kaynak ve alıcı kavramlarının yerini kullanıcı yani katılımcı alır. Kaynak ve alıcı arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Kullanıcı mesajın hem yaratıcısı hem de alıcısı konumundadır. Bireylere güvenli bir mekân sağlayan anonimlik, internet üzerinde mesaj kaynağının kendisini gizli kılma eğilimindedir. İnternet kullanıcısı gerçek yaşamdaki kimliğinin herhangi bir niteliğine referans vermeyen bir kod üzerinden internet topluluğuna ulaşabileceği gibi takma bir isim “mahlas” alabilir. Kendine ilişkin enformasyon miktarının ve niteliğinin kontrol edilebildiği anonimlik halinde bireyler kendilerini ifade anlamında bir risk alırlar. Seçilmiş kimlikler aracılığı ile İnternet

ortamında yüz yüze iletişimde var olanın tersine özel, mahrem, gizli ve kişisel olan yine bilinmeyen, anonim ötekilere açık kılınır (Timisi, 2005: 96). Bu çift yönlü gizlilik çelişkisi sanal cemaat içinde yer alan bireylerin davranışlarına da yansımaktadır.

Gerçek dünyada bireyin gündelik yaşamda yapamadıkları, ifade edemedikleri, açığa vurmaktan çekindikleri her türlü durum, tutum ve fikir bilgisayar klavyesinin olanakları içersinde ifade edilir. Dünya bir bilgisayar ekranına dönüştüğünde özel ve kamusal arasında bir ayırmadan söz etmek olanaksızlaşır. Her şey görülebilir ya da hiçbir şey görünemezdir. İcat edilmiş, ifade edilmiş kimlikler kesinlikle izoledir, hareketsizdir, yalnızdır. Beden artık görünenin temsili değildir. Beden, dilin kurduğu bedendir. Cinsiyet, ırk, renk, dilin sınırları içinde inşa edilir. Yeni slogan “kendini yarat ve kendini üret” tir. İnternetin sanal dünyası içinde varlık, beden ve mekândan arınmış ve yalnızca kelimelere dönüşmüş bir biçimde vücut bulmaktadır. Bu anlamda İnternet hayal edilmiş ve hayali bir mekân olarak tanımlanabilir ancak aynı zamanda söylemsel etkileşimlerden oluşan ve hayal gücümüzü yapılandıran mekândır. İnternet içinde kimlikler, sabit ve değişmez olmaktan çıkmış, akışkan metinler içinde kurulmaya başlamıştır (Timisi, 2005: 97). İnternet kimlikleri, tamamıyla durağanın ötesinde kinetik bir boyut taşır. Bu yönüyle de bu kimliğin tarifi an be an değişiklik göstermektedir. Fakat bu kimliklerin gerçeklik algısının düşük olduğu ifade edilebilir. Başka bir cepheden de kişi kimliğinin değiştirilebilir olarak gördüğü kısımlarında esnek davranabilmektedir. Kimliğinin sabit kısımları, kendisini kendisi olmaktan çıkaracak bölümlerini koruma altına alıp, önemsiz gördüğü hususlarda değişiklikler yapabilmektedir. Bir anlamda sanal ortam, âdeta deneme alanı işlevi görmektedir. Ya da tıpkı bazı oyunlarda var olan karakter yaratma serbestliğini kendi üzerinden oynama faaliyeti de görülebilmektedir.

Sanal ya da anonim kimliklerin siber-uzayda bireyler ve kolektif kimlikler için açtığı olanaklar bir tür modern toplumsal yaşamın sınırlarının aşılması ile eş değerdir. Kimi internet yorumcularına göre bedenın gizlenmişliği, beden aracılığıyla kurulan özne tasavvurunun ortadan kalkması, bedene yüklenen bütün anlam ve bağlantıların bir anda yok olması ve adeta saf bir öznenin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Ancak sanal kimliklere bürünenler ekranda yarattıkları kişiliklerinin farkındadırlar. Kişiliklerinin

farklı yönlerini sergilemekte ve bunlar arasında rahatça gidip gelmektedirler. Yaşadıkları bu deneyimler onları, bireysel ve birimsel açıdan sağlıklı benlikler hakkında geleneksel şekilde düşünmekten farklı şekilde düşünmeye sevk etmekte ve çeşitliliği daha da arttırmaktadır (Timisi, 2005: 98-99).

Siber-alanı post modern zamanların ütopyacı vizyonu olarak görebiliriz. Ütopya hiçbir yerdir (outopia) ama aynı zamanda iyi bir yerdir (eutopia). Siber alan da aynı şekilde “hiçbir yer-bir yer” olarak yaşantılaşmaktadır. Siber alanın anonim ortamı bir cazibe merkezi olmaktadır. Anonim olarak seyirci risk almaz. Estetik tabakadaki kişi tüm olasılıklara açıktır; hayal kırıklığı, aşağılanma ya da zarara maruz kalacak sabit bir kimliği yoktur. İcat edilmiş, ifade edilmiş kimlikler kesinlikle izoledir (ve aynı zamanda kesinlikle diğerleriyle bağlantılıdır), hareketsizdir (ve aynı zamanda bilgisayar ortamında istediği yere ulaşabilme noktasında hareketlidir), yalnızdır (ve aynı zamanda aynı anda milyonlarca kişi ile birlikte). İnternette kendimizin akıcı, gelişmekte olan, merkeziyetçilikten uzak, çok çeşitli, esnek ve sürekli oluşum halinde olduğunu düşünmeye teşvik ediyoruz. İnternet, post modern yaşamı tanımlayan benliğin, yapılanma ve yeniden yapılanma deneylerinin yapıldığı önemli bir sosyal laboratuvar halini almıştır. Bu çerçevede sanal gerçeklik post modern bilme ve görme biçimimizi sağlayan deneysel bir kimlik alanıdır. Video oyunlarında “oyun aynı anda hem birinci şahıs olarak (gerçek dünyada tuşlara basan kişi) hem de üçüncü şahıs (kurgusal dünyada sizi temsil eden, ekrandaki karakter) olarak oynandığı için” oyuncu “ikiz veya parçalanmış özne” halindedir. İkame gerçeklikte benlik; akıcı ve çok biçimli bir varlık olarak yapılanmaktadır. Tıpkı oyunlarda ve kurgusal hikâyelerde olduğu gibi kimlikler istenildiği gibi seçilir veya çıkartılır (Kır, 2008: 76). Bu haliyle buradaki kimlik birden fazla boyutu olan ve karmaşıklığı içinde barındıran bir yapıdadır. Bu karmaşıklık internetin geniş dünyasında yolculuğa çıkmıştır.

Santana, İnternet’in; sınırların, engellerin, bayrakların ve ülkelerin bulunmadığı ve kalbinizin taşıdığınız tek pasaport olduğu bir dünyaya giden yol olduğunu söyler. Bilişim toplumunda, insanlarda zihin karmaşası ve yolunu kaybetmişlik duygusu giderek güçlenmekte ve ‘nereye gidildiği’ konusunda tedirginlikler yaşanmaktadır. İnsanlar gittikçe hızlanan gelişmeler karşısında kimliğini, kültürünü kaybederek,

bilinmeyen farklı bir kültür ve kimlik boyutuna sürüklenmekte ve bu nedenle de huzursuzluk hissetmektedirler. İnternette herhangi bir kimlik seçerek ve bu kimliği istenildiği gibi değiştirmek çok kolaydır. Bu durum İnternette dolaşan bir reklâm sloganında “Nette hiç kimse bir köpek olduğunuzun farkına varmaz” şeklinde çarpıcı bir anlatımla dile getirilmektedir (Yılmaz, 2005: 123). Kimlik böylelikle, kişinin kendi kullanımında dahi farklılıklara yol açmaktadır. Bu farklılıklar, buradaki kimliklere algıyı da farklı hale getirmektedir. Bu kimlikleri anlayabilmenin yolu ise sadece o anki yazılanlardır. Sanal âlemde kimliklerdeki sahteliği kişilerin en azından kendi deneyiminden anlamaları, muhatapların çok da birbirlerini kimlik ekseninde dikkate almadıkları sonucunu çıkarabilir. Anlık kimlik, tıpkı eski çağların tiyatrolarında yüze takılan maskeler gibi kabul edilmekte, adeta maske, kelimelerin yüzüne takılarak diğer kelimelerin huzuruna çıkmakta ve maskeli bir iletişim gerçekleşmektedir.

Sanal cemaat örüntülerinin yayılma, çoğalma ve içselleştirilme sürecine laflamayla yapılan diyaloglar (chat) aracılık etmektedir. Laflama ortamları fikirlerin çarpıştığı, deneyimlerin paylaşıldığı, önerilerin değiş-tokuş edildiği bir agora niteliğindedir ve bu özellikleriyle de aslında başlı başına bir evren oluşmaktadır. Bu ortam sanal cemaatlerin, siber uzayın ve siber kültürün dolaşım alanıdır. Fizikî bir vücut gerektiren var olma ve onun ifadesi olan kimlik artık kendisi olmadan da var olabilmektedir. Ne var ki, kimliğin sahibi açısından yaptıklarından dolayı sorumlu olma nedenlerini bir anlamda ortadan kaldıran bu durum, o kimliğe ait eylemlerin muhatabı olanlar açısından da “güven” tesisine engel oluşturmaktadır (Uğur, Bilici, 1998: 491). Bu cemaat içindeki varlık ve ortaya konanlar, bilindik fizikî algınımı çok ötesinde daha sübjektif bir yerde durmaktadır. Bu fizikî sübjektiflik, kimliklere de yansımıştır.

Chat dünyasında kimlikler kaygan ve değişkendir. Ancak akışkan ve devingen bir kişilik arayışı sonunda bu kimliklerin yeni bir kalıp kişiliğe dönüşmesi, hiç de imkânsız değildir. Hatta bugünün internet kişiliklerinin ileride karşımıza birer norm olarak çıkmaları da olasıdır (Derman, 1998: 1430). Siber uzay bağlantılarının etten kemikten insanlarla olan bağlantıların yerine geçmesi tartışılmaktadır. Burada asıl önemli olan, bastırılmış ve tekbenci arzulara cevap veriyormuş gibi görünen yeni teknolojilerin, gerçek dünyadaki ahlâkî-siyasî yaşamda nasıl yankılar uyandırdığı, nelere yol açtığıdır.

Çünkü öteki sanal takma adlarla ve birimlerle etkileşime geçmekte olan zevklerin, yitirilen ruhsal ve ahlâkî yaşantıdaki bir şeylere tekabül etmemeleri mümkün değildir. Ahlâkî yaptırımların ve bağlantıların, yerleşik kimliğin sürekliliği içinde korunması söz konusuysa, internet dünyasında haz talepleri bu çerçeveyi çok hızlı bir şekilde kırmakta ve çok sıradan bir tartışma adabı içinde konuyu sanallaştırmaktadır. Nihayetinde doğrudan karşılaşmaları ahlâkî anlayışlarda yarattığı gevşeklikler, toplumsal yapıyı da altüst etmeye yetmektedir (Robins, 1999:156). Günümüz toplumsal yapısının uğradığı yozlaşma ve kirlenmenin bu yapıdan kaynaklandığı söylenebileceği gibi, internette zaten var olan yozlaşmanın sadece yansıdığı da düşünülebilir. Bunun yanında toplumsal yapıya yeni kazanımlar da sağlayabilmektedir.

İnternet üzerinde sanal topluluklarda isim, cinsiyet, toplumsal rol ve statü gizlenerek iletişimde bulunmak mümkün olduğundan, kurgulanmış kimlikler aracılığı ile yapılan iletişimde anonimlik bütünüyle geçerlidir. Yüz yüze iletişimden oldukça farklı olan bu yeni iletişim biçiminde bireyler arasında yoğun bir diyalog kurulurken kimliklerin görülemezliği yaratılmaktadır. Yüz yüze iletişim ortamında görünürlük, kimliklerin deşifresinde belirgin olarak yer tutar. İnternet aracılığıyla yeni ilişki kurma mekânları içinde kimliklerin özgürlük ve seçme kavramları içinde tanımlandığı dikkat çekmektedir (Timisi, 1999:144). Sanal cemaatlerdeki özgürlük, bu cemaatlere katılımın başlıca nedenlerinden biridir. Ayrıca bu özgürlüğün gerçekten kendisini ifade etmek için mi, yoksa bir oyun ve eğlence amaçlı mı kullanıldığı da düşünülmelidir. Yine buradaki ilişkilerin özgürlük kavramıyla mı yoksa serbestlik ya da başboşluk kavramıyla mı ilişkilendirilmesinin daha doğru olacağı da zihinleri kurcalamaktadır.

Çevrimiçi sanal dünyada kimlikler seçilip oynanmakta, değiştirilmekte veya verili olarak ele alınabilmektedir. Birey karakteri hakkında, seçici bir kurgu yapabilir ya da yalan söyleyebilir. Bailey'nin ifadesiyle bedene 'sanal bir deri' giydirilebilir. Kimi zaman çevrimiçi ve çevirim dışı kimlikler birbirinden farklılaşmayabilirler. Bilgisayar araçlı iletişim ortamı melez bir iletişim biçimidir ve katılımcılar kimlik kurgular. İletişim, sürekli bir rol oynama veya diğer bir değişle performans üzerine temellenmiştir. Katılımcıların kimlikleri etkileşim içinde ve devingendir. Bilgisayar araçlı iletişim ortamının bu sayılan özellikleri, ortamın kullanıcılarına sanal temsilleri

üzerinden/aracılığıyla kendilerine uygun bir ‘kimlik biçme’ ya da ‘biçilmiş kimlikleri’ egzersiz etme olanağı verir (Robins, 1999: 145). Sanal cemaatlerdeki bu kimlik, daha seçilme aşamasından itibaren, yeni yaşam biçiminde insanı konumlandırmaktadır. Bu yeni yaşam biçiminde insan, tek bir kimlik üzerinden değil, içinde bulunduğu duruma göre oluşturduğu pek çok kimlik üzerinden kendini ifade etmektedir. Bu kimlik bazen gerçeği, bazen hayali, bazen de tüm bunların karışımını gösterebilmektedir.

5. Sonuç

Sanal iletişim, yüz yüze iletişimin yerini alan bir tarzda gelişmemekte ama iletişimin yeni bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişiler arası iletişimin yeni şekillenmiş bir hali olarak sanal ortam, iletişimde “aracı” konumunda bulunmaktadır. Sanal ortamda kimlikler bedensiz olarak oluşmakta ve sanal topluluklara dönüşmektedir. Sanal Cemaatlerde kişilerin genellikle tanıdıklarını ekleme durumunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu sanal ortamda oluşturulan kimliklerin aslında gerçekten çok da bağımsız olamayacağı fikri akla yatkın gelmektedir. Ancak ne var ki, bu ortamda oluşturulan kimlikler, gerçekten tamamen bağımsız olmasalar da, insanların arzu ettikleri kimlik ve statüye sahip olma arzusu açısından kurgusal bir şekilde oluşturulmaktadır. Yani gerçek ile sanal kimliklerin arasındaki keskin sınırlar geçirgen bir hal almıştır. İşte tam da bu yüzden sanal iletişim, gerçek iletişimin yerine geçen bir unsur olarak değil de, gerçeğin farklı bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kendilerini Sanal Cemaatlerde istedikleri gibi tanımlama olanağına sahip olan kişiler, kişiliklerini bu ortamda yeniden yapılandırmaktadır. Bu kişiliklerini gerçekmişçesine, gerçekliğini sorgulamadan yaşamaktadırlar. Kişiler artık gerçek alanda karakter sahibi olmalarının yanında, sanal alanda da farklı bir karaktere bürünebilmektedir. Oluşturulan bu yeni karakterler aslında kişilerin gerçek hayatta kendilerini arzuladıkları şekilde konumlandırma çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani sanal ortamda oluşturulan kurgusal kimlikler ve dolayısıyla da gerçeklikler, gerçek hayatta kişilerin toplumsallık içinde konumlandırılmasına etki edecek unsurlar nezdinde oluşturulmaktadır. Örneğin, gerçek hayatta hayvan hakları savunucusu olmayan bir kişi, sosyal medya ortamında

diğer kullanıcıların bu konuyla ilgili paylaşımlarından etkilenerek (güdümlenerek) paylaşımlar yapabilmektedir. Bu durum da kişinin gerçek hayattaki kimliğinden farklılaşarak, yeni bir sosyal medya kimliği oluşturduğunun göstergesidir. İnsanlar bu tür aktiviteler sayesinde aidiyet duygusuyla kendilerini, siber uzamda oluşturulan “sanal cemaatler” içinde konumlandırmaya çalışmaktadırlar. Sanal cemaatler, yaratılmış olan yeni toplumsallık alanları içinde kendi etiğini ve estetiğini yaratmaktadır.

Bireyler yüz yüze ilişkiler içerisinde kendi kimliklerini çok da fazla gizleme imkânına sahip değillerdir. Ancak sanal âlemin görünmez yüzlerinin kelimelerle görünür hale geldiği ortamda kişi ile zıt özellikler taşıyan kimlikler, kelimelere takılan maskelerin ardına gizlenebilmektedir. Böylece ikiyüzlülükten de öte çokyüzlü bir ilişki kurulabilmektedir.

Bir başka açıdan ise gerçek hayatta kurulan ilişkilerde grup baskısı veya etkisiyle bireyler oldukları gibi görünmekten yani gerçek kimliklerini izhar etmekten imtina edebilmektedirler. Grup baskısının ortadan kalktığı sanal cemaatlerde ise kişi, gerçek kimliğini bütün açıklığı ile ifade edebilme imkânına kavuşabilmektedir. Birilerine şirin görünmek, yaranmak, üzmemek ve benzeri birçok sebeple kendisini olduğu şekliyle ortaya koyamayan birey, sanal cemaatlerde, gerçek yüzü ile ilişki kurabilmektedir. Nihayetinde “olduğu gibi görünme ya da görüldüğü gibi olma” bakımından, sanal âlemin daha çok imkân sağladığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Aksoy, A. (1996), İnternet ve Demokrasi, *Diyalog Dergisi*, (1) ss. 159-170.
- Bozkurt, V. (1999), Yıkıcı Gemeinshaft'tan "Öteki" siz Post Modern Kabilelere Sanal Cemaatler, *Birikim*, Kasım 1999, İstanbul.
- Chambers, I. (2005), *Göç Kültür Kimlik*, (Çev. İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi), Ayrıntı Yayınları.
- Dedeoğlu, G. (2006), *Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar*, Alfa Yayınları.
- Derman, İ. (1998), Net Kimlikleri, *Yeni Türkiye*, (19), ss. 1429-1439.
- Johnston, H.L., ENRIQUEG., JOSEPH R. (1999), Kimlikler, Şikâyetler ve Yeni Sosyal Hareketler, *Yeni Sosyal Hareketler, Teorik Açılımlar*, (Çev. K. ÇAYIR), İstanbul.
- Kılıç, M. (2012), *Etnisite ve Spor*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Kır, G. (2008), *İnternet ve Gençlik*, Şenocak Yayınları, İzmir.
- Marchall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara.
- Morley, D., Robins, K.(1997), *Kimlik Mekânları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar* (Çev. E. ZEYBEKOĞLU), İstanbul.
- Robins, K. (1999), *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, (Çev. Nurçay Türkoğlu), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Tatar, T. (1998), *Kürede Dönen Siyaset*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Timisi, N.(1999), *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal Katılım, Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Timisi, N. (2005), *Sanallığın Gerçekliği: İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi, İnternet Toplum Kültür*, (Der. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay), Ankara, Epos Yayınları.
- Uğur, A., Bilici, M.(1998), Dijital Âlemin Genleşen Kamusal Alanı, *Yeni Türkiye 21.Yüzyıl Özel Sayısı*, 4(19), ss. 448-496
- Yelken, R. (1999), *Cemaatin Dönüşümü Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, E. (2005), *Bir İnternet Sitesinde Rastladım Size, Sanat ve Sosyoloji*, (Ed. Öz aslan-Dikmen Aylin), Bağlam Yayınları, İstanbul.